

En stolestadestrid i Jerne kirke

Af Valdemar Andersen

Strid om stolestader i kirken kendes navnlig fra 1600-1700 årene, men synes at forekomme tilbage til reformationstiden og har givet anledning til sagndannelse.¹ Det kan vel tænkes, at reformationen og kirkefornyelsen, der jo også havde praktiske sider, har været medvirkende til, at problemet stolestadestrid kunne opstå. Om kirkernes indretning og menighedens bekvemmeligheder under gudstjenesten i den katolske tid vides ikke meget, men stolestader, som nutiden kender dem, fandtes næppe, kun siddepladser langs skibets ydervægge. Efter 1536 var menighedens ydmygt lyttende rolle, som den katolske kirke forlangte, afløst af et vist engagement i gudstjenesten. Man sang med på salmerne og forstod, hvad præsten sagde. Hermed fulgte rimeligvis en friere udfoldelse af ambitioner og standsmæssig selvhævdelse inden for kirkens mure. Herremændene viste vejen ved at forbeholde sig særlige stole, og bønderne fulgte efter ved at stræbe mod særlige pladser, helst så nær alteret som muligt. I stolestaderne var det yderste sæde mod gangen det mest eftertragtede.

Danske Lov fra 1683 har ikke mindre end syv paragrafer, der omhandler stolestader. Heri står bl.a.: »Når nogen af en stol uddør eller udkommer, og en anden i det sted indkommer, da skal altid den ældste stå *næst gangen*, og siden de andre som de er gamle til. Dog enhvers stand upræjudiceret«. Det var ikke nye tanker, som hermed kom til udtryk, men som så mange steder i Danske Lov blot en ny og klarere formulering af ældre lovbestemmelser og hævdvundne regler.² Sætningen, at det standsmæssige skulle respekteres, peger mod selve sagens kerne.

Når fortidens kvinder gik i kirke i deres bedste stads, med hovedvandsæg og salmebog med sølvspænder osv., var denne pynt næppe båret alene »Gud til ære«. Man gik

også i kirke for at blive set af andre, og det har været en væsentlig grund til, at man gerne ville besidde et yderstade. Om disse pladser blev der udkæmpet mangan tavs albuekamp, men undertiden kunne stolestadekrigen blive voldsommere.

Ved kyndelmissegudstjenesten 2. febr. 1753 i Jerne kirke havde Apollone Sørensdatter, steddatter af Søren Hansen i Rørkjær, indtaget sin sædvanlige plads i det kvindestolestade, som gennem mere end 20 år var benyttet af kvinderne fra Søren Hansens gård. Da kom Mette Sørensdatter, Søren Christensens Spangsbergs hustru, i Uglvig, som »ved usømmelig og strafskyldig opførsel ville gøre præntention på stolen. Under gudstjenesten udstødte hun Apollone Sørensdatter af stolestadet, just da denne udi hendes andagt havde nedkastet sig der på knæ«. Søren Hansen i Rørkjær havde grund til klagemål, men »det var dog hans tanker som en bekendt fredsommelig mand, der hadede processer, at ville aldeles have forglemt denne Mette Sørensdatters forseelse og mente, at Søren Christensen i Uglvig som et ungt menneske, når han hørte om sin kones forseelse, ville råde bod herpå«.

Men 2. søndag efter påske, 6. maj, da Apollone Sørensdatter sad i stolen, som var »det sønderste sæde i den tredie stol fra kirkedøren i midtraden«. Da indfandt sig også Mette Sørensdatter fra Uglvig, »og i stedet for gøre sig tanke om, hvad ære og veneration hun var Guds hus skyldig, foretog hun sig til ikke liden forargelse i menigheden at antaste Apollone Sørensdatter og søgte med magt at tvinge sig ind på det sæde, den anden sad på, hvad bemeldte Mette Sørensdatter endelig også fuldførte. Efter at have lagt bog og tørklæde ind i en anden stol gav hun sig endnu en gang i færd med Apollone Sørensdatter, hvilket ikke løb af uden stød i ansigtet og især for brystet, så pigen måtte udbryde: »Raser du, vil du myrde folk!« Men Mette Sørensdatter lod det ikke blive ved det. Med magt vristede

hun Apollones hænder af opstanderen på stolen, tog hende om kroppen og stødte hende ud af sædet, så hun måtte vige stolen. Derved forvoldtes stor tumult i kirken, så *stolene rystede og blev opløftede*. Så grov og forargelig opførsel har man vel ikke tilforn hørt på helligdage og under gudstjenestens forretning at være ført«.

Kirsten Jefsdatte fra Rørkjær, der sad i stolestadet foran de kæmpende, havde sagt: »Børn, lad det være igen. Brækker I noget, så bliver der fortræd deraf!«, men denne henstilling havde ikke haft nogen virkning.

Selv om der dengang kunne forefalde opsigtsvækkende episoder i kirkerne under gudstjenesten, har ovennævnte affære utvivlsomt været usædvanlig grov og har vakt betydelig opmærksomhed. Søren Hansen kunne ikke denne gang lade den overlade, hans stiftfætter havde lidt, gå upåtalte hen. Sagen havde et længere perspektiv end det personlige opgør mellem kvinderne. Det drejede sig om, hvem der havde ret til det omstridte stolestade. En proces var den eneste løsning. Inden vi lader den begynde, vil en nærmere præsentation af sagens parter være rimelig.

Søren Hansen i Rørkjær var gift med Johanne Pedersdatter, der i et tidligere ægteskab³ havde datteren Apollone. Søren Hansen var fæster af den halve Rørkjærgård, der ejedes af Ribe Hospital.

Søren Christensen Spangsberg i Uglvig havde efter faderen Christen Spangsberg overtaget den halve gård i fæste.⁴ Moderen var Ingeborg Christensdatter, der endnu levede og opholdt sig på gården.⁵ Søren Christensen Spangsbergs hustru, Mette Sørensdatter, var datter af Søren Mortensen i Maade i Jerne sogn, hvor han var fæster af byens største gård.⁶ Den anden halve Uglvigård var fæstet af Jens Pedersen. Gården hørte under Sneumgård.

Efter den første episode kyndelmsise 1753 havde Søren C. Spangsberg sendt to personer til Søren Hansen i Rørkjær med en skrivelse, hvori der krævedes svar på adskillige

punkter og især angående en skrivelse fra afg. provst *Maturin Castensen*, hvorved denne som kirkeejer havde anvist Johanne Pedersdatter og hendes datter plads i det omstridte stolestade. »Om de i mindelighed vil lade sig bekvemme, at min kone må nyde denne sæde derudi, som af Arilds tid har lagt til vores sted«. Søren Hansen svarede afvisende, og herefter fulgte retssagen. Det var dog efter sædvanlig praksis ikke fæstebønderne selv, men deres husbonder, der antog sagførerne. For Ribe Hospital som sagsøger antoges af stiftsøvrigheden sr. *Hans Fogh*⁷ i Størsbøl, og modparten, Sneumgård, fik borgmester *Jens Woydemann*, Varde, som sagfører.

Spørgsmålet var, hvilken af parterne der kunne bevise sin ret til det omtvistede stolestade. Søren Hansen havde det af Maturin Castensen udfærdigede skriftlige bevis, mens Søren Christensen Spangsberg måtte støtte sig til vidneudsagn. Mens Rørkjær-mandens sagfører kunne henvise til, at Johanne Pedersdatter og Apollone Sørensdatter siden 1730 havde benyttet stolestadet næsten hver helligdag, blev det modpartens opgave ved hjælp af vidneudsagn at fastslå, at også *andre* end Rørkjær-kvinderne havde benyttet stolestadet nu og da i de forløbne 23 år. De mange vidner, der indkaldtes, var hovedsagelig fra sognet, og afhøringen blev en langvarig og omstændelig procedure. Skads herredsting lå ved Ll. Endrup i Vejrup sogn,⁹ og borgmester Woydemann udeblev ikke så sjældent på grund af sygdom eller »formedelst vandflod og vejenes vanskelighed«, så han sendte en stedfortræder til at begære sagen udsat. Hans Fogh, der boede nærmere ved herredstinget, besværede sig ofte herover, men værre var det for vidnerne, der kom fra Jerne sogn, når de måtte rejse hjem med uforrettet sag.

Afhøringen tog indledningsvis sigte på at belyse Mette Sørensdatters optræden. Et kvindeligt vidne havde set, at Mette Sørensdatter en søndag lukkede kirkedøren op med kirkenøglen, som hun udtog af sin muffe, »for at indtrænge

Jaafom det Stolestade, som tilförr den
 hændt Jaum-Rouer boende paa den
 Rieds Gaard, faar ikke rum nok for den
 der datter og andro som i samme Stole
 bieder Jaum Ried, gjælder nu tilfammen vor
 allers, i det stad Stolen for Rieds plad
 og rum for fem personer: Og Johanne
 Jalis Jörm Riedhies far der aarsag brøget
 at stad for sig eller nu af frunden ^{datter} ^{udi} Ried
 at andro stad motte ~~stad~~ rum. Altsaa bliver
 frunden i saa maade forint at vider og bruger det
 stad som Anne Christen Aersens datter gift
 og paa samme Jafte laart forint og sin brøst
 Jaum tillige ^{eller datter i Jali} med Jaum brøst Ried. Jaafom
 Jaum Ried begynder udi en anden Stole og allers
 hændt anvisst stad for fem personer.
 Datum Jernebygaard Fo 1730. 29. Martij
 Maturin Castensen.

Maturin Castensens skrivelse af 29. marts 1730. Se teksten s. 30.

sig og indtage pladsen, før Johanne Pedersdatter og Apollone kom«. I det omstridte stolestade var der plads til tre, men kun den yderste, sønderste, siddeplads var stridens genstand. Mette Sørensdatter gjorde »som gift kone krav på *rangen*«, og Apollone måtte vige. Det blev oplyst, at Uglvig desuden havde et kvindestolestade i altergulvet, hvor der kunne sidde fire personer, »men efter at den over sal. provst Maturin Castensen på kirkemuren over bemeldte stol opførte tavle (epitafium)«¹⁰ opsattes, kunne der kun sidde tre i stolestadet. Der fremkom intet om, hvorfor Mette Sørensdatter ikke benyttede det fornemt placerede stolestade i altergulvet (koret).¹¹

Om Rørkjærs kvindestole oplyser skrivelsen af Maturin Castensen: »Såsom det stolestade, som tilhører de tvende danne-koner boende på Rørkjærgaard, haver ikke rum nok for dem, deres døtre og andre som i samme stol burde have sæde, hvilke nu tilsammen er elleve, i det sted stolen har kuns plads og rum for fem personer: Og Johanne salig Søren Rørkjærs har des aarsag begæret et stade for sig eller en af hendes døtre, hvor udi kirken et andet sted måtte findes rum. Altså bliver hende i så måde forundt at nyde og bruge det stade, som Anne Christen Adzersens datter sidst og på nogen (tid) havde været forundt, og hun brugt haver tillige eller rettere i fællig med Karen Bertelskone, såsom dem efter begæring udi en anden stol er allerede bleven anvist stade for tvende personer.

Datum Jerne præstegård A^o 1730, 29. marti.

Maturin Castensen«.

Fra Woydemanns side gjordes gældende, at denne skrivelse, der ringeagtende betegnes som en seddel, jo hverken var en kontrakt, et skøde eller fæstebrev og ikke var tinglæst. Altså kunne provstens skrivelse ikke tillægges juridisk betydning. Dette fremkaldte et indlæg fra provst, magister Hans Friis, Alslev, der blev Maturin Castensens efterfølger

i Jerne, og siden som provst efter Maturin Castensens død i 1747 forestod skiftet. Den afdøde havde som sin sidste vilje bestemt, »at alt hvad han i levende live ved skriftlig tilladelse havde tilstået og overladt til nogen, ikke måtte disputeres til præjudice eller fornærmelse mod den, der havde hans tilståelse i hænde«. »Jeg føler mig forpligtet og forbunden for så brav en mands hånd og honneur, at Maturin Castensens berømmelige navn og rygte« ikke antastedes.¹² Der kunne, hævdede Hans Friis, ikke være tvivl om, »at velbemeldte sal. magister Maturin Castensen stedse har haft fri hånd på kirkens vegne at disponere over denne stolestade«.

Det fremgik af vidnernes forklaring, at Ingeborg Christensdatter fra Uglvig en gang imellem havde siddet på den omhandlede plads, ligesom man havde set, at Apollone Sørensdatter havde rejst sig og givet plads for Ingeborg Christensdatter, hvis denne indfandt sig i kirken. Et par gamle koner kunne forklare, at de før 1730 havde haft lov til at benytte stolestadet. Tilladelsen var givet af afg. Christen Spangsberg i Uglvig, som til gengæld fik nogle strømper, kvinderne strikkede.

Over for Hans Foghs påstand om klækkelige mulfter til Mette Sørensdatter for hendes brud på kirkefreden hævdede Woydemann, at lovens ord herom kun gjaldt *for mænd*.

Flere vidner kunne bekræfte, at folk ikke altid tog det nøje med at søge deres tildelte stolestade i Jerne kirke, hvis man f.eks. kom for sent, var til alters eller i værtskab (bryllup, begravelse). Så satte man sig, som det bedst kunne passe. Men i øvrigt havde hver gård sine én gang tildelte pladser. Ingen havde anden adkomst hertil, end at forældre eller forgængere i gården tidligere havde benyttet stolestadet.

Hans Fogh spurgte et kvindeligt vidne, om det var hende bekendt, at Søren Christensen Spangsberg engang havde

kørt med indstævnedede vidner, og – inden man tog til herredstinget – havde beværtet vidnerne med mad og drikke i sin gård. Herpå svarede vidnet, at Søren Mortensen i Maa-de (S. C. S.s svigerfader) havde kørt hende og to andre til Uglvig om morgenen, før de skulle møde i retten. De blev beværtet med et lidet spidsglas brændevin og et stykke smør og brød. En særlig indsigelse fra Fogh fremkom, da vidnet Apollone Pedersdatter af Jerne »bandede tvende gange under afhøringen, lydeligt for retten og stokkemændene«. Woydemann påstod, at Fogh ved sine udtalelser selv var årsag til denne uregelmæssighed, hvorefter herredsfogden henviste til forordningen af 3. marts 1741.

Det var et påfaldende træk i denne sag, at mange af vidnerne var beslægtede. Da Jens Pedersen, fæster af den anden halve Uglviggård, afhørtes og kunne oplyse, at han havde to kvindestolestader, fik stillet spørgsmålet, om han var beslægtet med nogen af sagens parter, oplyste han, at han var broder til Johanne Pedersdatter i Rørkjær, desuden var han søskendebarn til både Søren Christensen Spangsborg og Mette Sørens datter. Disse familiebånd var vel grunden til, at mange spørgsmål besvaredes: Ved det ikke. Flere retsmøder trak længe ud, og 6. nov. 1753 måtte man hæve retten, fordi det var sent om aftenen, klokken var 9. Hensyn til vidnerne synes ikke at have betydet noget som helst, og det skete, at fremmødte personer ikke nåede at blive afhørt, men fik besked om, uden ny stævning, at møde en anden gang. Efterhånden som sagen trak i langdrag udeblev vidnerne, så herredsfogden måtte true med mulkter (falsmål).

Også Jerne kirkes ejere tog til orde i sagen. De tog Maturin Castensen i forsvar: »Thi det var mod den sal. mands vidt bekendte retsindighed, og ikke kan hans navn nævnes uden at krænke den sal. provstes eftermæle udi hans grav«, nemlig den beskyldning, at han skulle have taget stolestaden fra Uglvig og lagt det til Rørkjær. Kirkeejerne mente, at

stolestadet efter Johanne Pedersdatters død *atter* burde hjemfalde til kirkens fri disposition, »ligesom det forhen efter Maturin Castensens bevis været haver«.

Man havde hermed peget på det vigtigste spørgsmål i sagen: Om Maturin Castensen havde handlet for egenmægtig ved at tildele Johanne Pedersdatter pladsen i stolestadet? Godt nok var han kirkens ejer på daværende tidspunkt, men ejerskabet omfattede jo ikke kirkebygningen og dens inventar, kun patronatet med de dertil knyttede rettigheder og pligter. Herudover var også retten til at disponere over ledige eller »hjemfaldne« stolestader. Men var det omhandlede stolestade et sådant?

8. juli afsagde herredsfoged *Henrik Ernst Bierrum* følgende dom: Mette Sørensdatter havde til eget brug et stolestade i altergulvet med plads til 4 personer, mens nabokonen på den anden halve Uglviggård kun havde to pladser i kirken. Fra Rørkjærgård var der 6-7 personer og fra et boelssted 1 person, men i kvindestolestadet var der kun plads til 4-5 personer.

Søren Christensen Spangsberg havde påstået, at Maturin Castensen havde taget stolestadet fra Uglvig og givet det til de andre, men havde aldrig ført noget bevis på, at stolestadet tilhørte gården.

Rørkjær, der manglede plads i kvindestolene, skulle beholde det omtvistede stolestade. Søren Christensen Spangsberg og Mette Sørensdatter skulle betale 4 rdl. i mulkt for hendes utilbørlige og forargelige forhold i kirken til herredets fattigkasse og samme beløb til justitskassen og desuden til samme kasse 5 mk. 4 sk. I procesomkostninger til Søren Hansen 5 rdl.

Denne dom fastslog, at Søren Christensen Spangsberg intet bevis havde ført for, at stolestadet tilhørte Uglvig, hvad de afgivne vidneudsagn dog ret tydeligt havde sandsynliggjort. Det må også bemærkes, at dommen ikke henviste til nogen bestemmelse i Danske Lov. Woydemann og

hans klient appellerede til landstinget. Her blev byfogden i Hobro, prokurator Niels Foersom, sagfører for de appellerende, mens prokurator Mathias Bruun, Viborg, der var kendt som en særdeles dreven lovtrækker, skulle føre modpartens sag.

Landstinget henholdt sig til Danske Lovs 2.22.48, som siger: *På landsbyen følger stolestadet gården og dem, som derudi bor. Dog så, at de unge ydmyger sig for de gamle.*

Hermed var ikke blot herredsfogdens dom, men også Maturin Castensens ret til at bestemme over stolestadet i den af ham selv ejede kirke underkendt. Nu skulle efter landstingsdommen Søren Hansen betale Søren Christensen Spangsberg 6 rdl. og desuden 2 rdl. til landstingdomhuset. Og det pågældende stolestade skulle foruden den i altergulvet havende stol følge Uglviggård.¹⁴

Stolestadestrød af en sådan art, at den bragtes for retten, synes at være ophørt med udgangen af 1700-tallet.

NOTER:

1. Aarboeg for Dansk Kulturhistorie, 1896, 107f.
2. D. L. henviser til Kirkeordinansen 1607.
3. Johanne Pedersdatter var tidligere gift med Søren Nielsen, Rørkjær.
4. Christen Hansen Spangsberg (1697-1747) var søn af Hans Christensen Spangsberg, Strandby. (Se: F. R. A. 1922, 634f.).
5. Ingeborg Christensdatter (1685-1766) var fra Vældbæk.
6. F. R. A. 1906, 108f.
7. Hans Fogh nævnes 1773 som birkedommer og -skriver i Hundrup birk.
8. Jens P. Woydemann. Se: C. Lindberg Nielsen: Varde Bys Historie, 293f.
9. F. R. A. 1957. H. K. Kristensen: Skast herreds ting, fogder og skrivere.
10. Epitafiet flyttedes siden fra koret til skibet.
11. Et stolestade i altergulvet til brug for medlemmer af menigheden var vist ikke almindelig. Var der en særlig motivering herfor i enestegården Uglvigs historie?
12. Maturin Castensen er udførligt omtalt af Jesper Madsen i F. R. A. 1906. Borgmestersønnen fra Ribe var ikke nogen almindelig landsbypræst. Han plejede omfattende økonomiske interesser og sam-

lede et betydeligt jordegods, deriblandt ejede han Hennegård. Administrationen af dette gik tilsyneladende noget ud over embedspligterne, ligesom han vel let faldt ind i rollen som godsejer, der egenmægtig traf afgørelser (stolestadet). Maturin Castensen, der levede ugift, efterlod sig ved sin død i 1747 en formue på 26.056 rdl. Heraf repræsenterede Hennegård ca. 14.500 rdl.

13. Som kirkeejere underskrev: Jens Pedersen, C. P. Spangsberg, Søren Jensen, Niels Pedersen, Thomas Madsen, Chr. Nielsen. Dateret Novrup, den 6. nov. 1753.
14. Ribe Hospitals ark. Dok. 1737-78 (La. Vib.).